

Tulkintoja kansakunnan dokumenteista

Kimmo Laine: "Pääosassa Suomen kansa". Suomi-Filmi ja Suomen Filmitoiminta kansallisen elokuvan rakentajina 1933-1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999. 462 sivua.

Suomen elokuvatutkimuksen tilaa luodanneessa seminaarissa Helsingin Katajanokalla heräsi 11.9.1999 jonkinlainen väittely siitä, pitäisikö elokuvatutkimuksessa painottaa taiteen esteettisiä ulottuvuuksia vaiko sen asemaa ja suhdetta ympäröivään kulttuuriin. Keskustelu on jatkunut muutaman ihmisen voimin myös SETS:n sähköpostilistalla. Mainituissa yhteyksissä Tarmo Malmberg on esittänyt, että suomalainen elokuvatutkimus on viime vuosina unohtanut taiteen esteettisen funktion tyystin ja tarkastellut elokuvaa lähinnä yhteiskunnallisena ja historiallisena ilmiönä. Hän käyttää taidehistorioitsija Erwin Panofskyn jaottelua dokumenttiin ja monumenttiin, ja väittää elokuvatutkijoiden lähestyneen tutkimuskohdettaan lähinnä dokumentteina, jotka eivät herätä esteettisiä intohimoja. Tähän liittyen Malmberg totesi seminaarin keskustelupuheenvuorossaan Kimmo Laineen tuoreesta väitöskirjasta *Pääosassa Suomen kansa* kuta kuinka seuraavaa:

"Laineen tutkimus ei herätä minussa halua katsoa 30-luvun suomalaisia elokuvia." Reflektoin seuraavassa Laineen väitöskirjaa suhteessa Malmbergin väitteisiin.

Laine tutkii väitöskirjassaan 30-luvun suomalaista elokuvaa kansallista identiteettiä luovana projektina. Kautta kirjan on keskiössä ajankohdan kahden vaikutusvaltaisimman filmiyhtiön Suomi-Filmin ja Suomen Filmitoiminnan (SF) tuotannon, markkinoinnin ja elokuvien vertailu – se, kuinka näiden yhtiöiden strategiat tehdä kansallista elokuvaa sekä liittyivät yhteen että erosivat toisistaan. Varsinaisen tutkimuskysymyksen Laine muotoilee seuraavasti: "— miten tuottajat, viranomaiset ja 1930-luvun julkisuus pyrkivät määrittelemään kansallista elokuvaa ja kansallista elokuvayleisöä" (s. 15). Laineen tutkimus rakentaa kaaren Suomi-Filmin tuberkuloosielokuvasta *Ne 45 000* (1933) samaisen yhtiön urheiluelokuvaan *Avoveteen* (1939). Molemmat elokuvat kiteytyvät Laineen mukaan tiettyyn paikkaan, ensin mainittu keuhkotautiparantolaan ja jälkimmäinen Helsingin Olympiastadioniin, jotka luotaavat kansakunnan sen hetkistä kulttuurista tilaa. Samalla tutkimus rakentaa kaaren, joka alkaa äänielokuvan muotojen vakiintumisesta Suomeen ja päättyy toisen maailmansodan kynnykselle. Ajankohdan on tutkijan mukaan erottavissa kaikkein näkyvimpiä ja voimaperäisimpiä kansallisen elokuvan kautena

maassamme.

Laine lähestyy suomalaista elokuvaa historian tutkijana, joka näkee 30-luvun elokuvan osaksi suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin muuta kirjoja. Kuten hän itse ilmaisee, tutkimuksen näkökulma on kulttuurihistoriallinen (s. 79). Samalla näkökulma on kulttuurintutkimuksellinen, koska Laine määrittelee kansan ja kansallisen identiteetin konstruktivistisesti ajassa rakennetuiksi luomuksiksi (s. 34), joiden syntyyn elokuvatuotanto omalta osaltaan pyrki vaikuttamaan. Tutkijan tavoitteena on tehdä näkyviksi aikakauden valtasuhteita ja niiden muotoutumista. Lähtökohdiltaan Laineen väitöskirja on siis Malmbergin teesien valossa "dokumentaristinen". Siinä ei pyritäkään tarkastelemaan 30-luvun suomalaisia elokuvia esteettisen kokemuksen kannalta, ellei tuo kokemus liity jollakin tapaa kansallisen identiteetin rakentumiseen. Herää kysymys, "miksi ihmeessä sen sitten pitäisi?", kuten Malmberg edellyttää.

Liäksi kulttuurihistoriaa?

Väitöskirja on erinomaisesti kirjoitettu sekä muodostaa eheän ja loogisen kokonaisuuden, joka rakentuu johdonmukaisesti tutkimuksen lähtökohtien esittelystä, aineiston tarkastelusta, tutkimusongelmaa valottavista tapaustutkimuksista ja niiden tulkinnoista. Harvoin voi yhtä varauksettomasti todeta, että opinnäyte avautuu todennäköisesti myös asiasta kiinnostu-

neelle ei-akateemiselle yleisölle, vaikka tieteellisen tutkimuksen vaatimuksista ei ole tingitty. Siksi on tässä yhteydessä jotenkin epäintellektuaalista vaatia, että tutkimuksen pitäisi olla jotakin muuta kuin se on. Malmbergin huoli elokuvan ”monumenttiluonteen” unohtamisesta kohdistuuakin suomalaisen elokuvatutkimuksen kenttään laajemmin, eikä niinkään yksittäiseen väitöskirjaan. Kysymys on siitä, minkälaista elokuvatutkimuksen kehenkin mielestä pitäisi olla, mitä olisi ”oikea” tai ortodoksinen elokuvatutkimus.

On jossain määrin totta, että viime aikoina Suomessa on melko usein lähestytty elokuvaa kulttuurihistorian ja kulttuurintutkimuksen näkökulmista. Voisi jopa sanoa, että jos suomalainen elokuva on vuosituhannen lopulla kohdannut jonkinlaisen uuden tulemisensa – ainakin mitä tulee katsojamääriin – niin myös suomalaista elokuvaa koskevassa kulttuurikeskisessä tutkimuksessa on tällä hetkellä pienoinen boomi. Kuten Laine väitöskirjansa esipuheessa kertoo, hänen työnsä on jossain määrin päällekkäinen *Suomen Kansallisfilmografia* –projektin ja monien muiden pienempien julkaisuhankkeiden kanssa. Väitöskirjassa näkyy myös vahvasti muu tämänhetkinen turkulainen elokuvatutkimus, kuten Anu Koivusen suomalaisen elokuvan sukupuolisuutta käsitelleet tutkimukset sekä Ari Honka-Hallilan ja Hannu Salmen kulttuurihistorialliset näkökulmat suomalaiseen elokuvaan. Voidaan ehkä aiheellisesti kysyä, mitä ututta Laineen väitöskirja tuo tutkimuskentälle.

Päällekkäisyyksiä toki löytyy, mutta jokainen viime vuoo-

sien tutkimus on valottanut osaltaan jotakin tiettyä puolta suomalaisen elokuvan menneisyydestä. Laineella tämä puoli on nimenomaan kansallisen identiteetin ja elokuvan kytkös. Samalla hän syventää kuvaa mm. Suomi-Filmin ja SF:n välisestä kilpailutilanteesta, suomalaisen elokuvan genreytymisestä (erityisesti komedian, prestiisielokuvan ja ns. ongelmaelokuvan osilta), studiojärjestelmän asemaa suomalaisessa elokuvatuotannossa ja tiettyjä elokuvakerronnan paikallisia ominaispiirteitä (esim. ”ylimeno”). Tutkimus puoltaa siten erinomaisesti paikkaansa asemoimalla elävän kuvan historiaa osaksi kansakunnan ja kansallisuuden muotoutumisen kontekstia.

Näyttääkin siltä, että tämän päivän suomalainen elokuvatutkijapolvi ei koe esteettisyydestä näkökulmaa kaikkein relevanteimmaksi. Jälkistrukturalismin, feministisen tutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen aiheuttama käänne on yksinkertaisesti kyseenalaistanut sellaisen lähestymistavan, jossa tutkijan tehtävänä olisi arvioida elokuvakulttuurin kenttää joillakin yleispätevillä esteettisillä perusteilla. Konstruktivistinen lähestymistapa ei kannusta tämän kaltaisten ”totuuksien” etsimiseen. Kukaan ei varmaankaan ole kieltänyt tai estänyt tutkijoita panostamasta estetiikan kysymyksiin. Myös Laine reflektoi aihetta moneen otteeseen, kun hän pohtii tutkimusnäkökulmansa suhdetta estetiikkaan, esimerkkielokuvien suhdetta aikalaissäityksiin taiteesta, suomalaista ”kulttuurikriisiä” 1930-luvulla jne. Laineen tutkimus hellittää ”dokumentaristisen otteensa” viimeistään silloin, kun tutkija

esittää aikalaismateriaalista tulkintoja tämän päivän perspektiivistä. Kyseessä ei siis suinkaan ole puhtaasti kuvailevan dokumentoiva näkökulma, jossa ei otettaisi kantaa tutkittuihin ilmiöihin. Päinvastoin, Laine esittää mielenkiintoisia ja ajoittain hyvinkin poleemisia tulkintoja 30-luvun suomalaisesta elokuvasta. Lisäksi työtä läpäisee implisiittinen arvostelma, jota ei koskaan lausuta ääneen, mutta joka on aistittavissa lukuisten tapaustutkimusten perusteella: Suomi-Filmi nähdään Suomen Filmiteollisuutta avarakatseisemmaksi ja moniulotteisemmaksi niin elokuvien sisältöjen ja muotojen kuin niiden markkinoinninkin kannalta.

Itse näen tällaisen oman tutkimuksellisen asemansa tiedostavan kulttuurisen lähestymistavan elokuvaan varsin tervetulleeksi. Jos perinteinen esteettispainotteinen näkökulma onkin viime vuosina kärsinyt inflaation tutkijoiden keskuudessa, samaa ei voi sanoa elokuvan kentästä kokonaisuudessaan. Meillä on edelleen vahva lehtiymys. kritiikin perinne, joka kylä edelleen vaalii ”monumenttien” esiin nostamista. Kysymys jostakin ortodoksisesta elokuvatutkimuksesta liittyikin nähdäkseni konkreettisiin mullistuksiin elokuvatiiteen oppiaineessa (jopa pelkoon sen katoamisesta), tiedepolitiikkaan, rahan jakoon ja muihin vastaviin, varsin raadollisiin tosiasioihin. Käydään keskustelua siitä, onko juuri yliopistollinen tutkimus se paikka, jossa tulisi arvioida elokuvataiteen kenttää, asettaa jyvät akanoihin. Vai onko tutkimuksen tehtävä pikemminkin jäsentää kulttuurin eri alueita, niiden asemaa ja suhdetta yhteiskuntaan? Tässä tilanteessa monet tutkijat kokevat

selvästi jälkimmäisen näkökulman relevantimmaksi. Onhan elokuva valtaosiltaan suurten joukkojen viihdykettä ja huvia – missä piilee myös sen vaikuttavuus ja voima. Uskoisin kuitenkin, että sekä esteettinen että sosiologinen lähestymistapa mahtuvat molemmat elokuvatu tutkimuksen nimen alle. Tuskin niitä voi edes toisistaan erottaa niin radikaalisti kuin asian tiimoilta käydyssä keskustelussa on annettu ymmärtää. Lähes kaikessa elokuvatu tutkimuksessa otetaan joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti kantaa tähän rajanvetoon. Niin myös Laineen väitöskirjassa.

Opinnäytetyö kaikelle kansalle

Laineen väitöskirjaan kohdistettu kontekstikritiikki pitää perustua työn itsensä asettamiin lähtökohtiin, ei johonkin ulkoapäin annettuun näkemykseen elokuvatu tutkimuksen ortodoksiasta. Työn omassa kontekstissa ongelmia ovat lähinnä sen laveasanainen laajuus ja aineistoon kohdistettavan kritiikin mahdollisuus. Ensin mainittu liittyy luultavasti siihen, että kun aiemmin julkaistusta materiaalista on koottu ehyt ja looginen kokonaisuus, on sideaineeksi täytynyt liittää selittävää ja johdattelevaa tekstiä, joka toistaa turhanaikaisesti työn keskeisten käsitteiden tarkastelua. Tiivistämisen ja kiteyttämisen varaa olisi ollut aika paljon, vaikka työ onkin hyvin johdonmukainen kokonaisuus. Aineiston kritiikki taas liittyy siihen, että Laine lähestyy 30-luvun kansallista elokuvaa laaja-alaisesti tuotannon, itse elokuvien sekä niiden vastaanoton yhteen niveltymänä (s. 72). Hypoteettisesti mukana on siis

myös aikalaisyleisön reaktiot, joita on näin jälkikäteen hyvin vaikea rekonstruoida – semmin kuin kuin aineisto on painottunut tuotannon puolelle, filmiyhtiöiden tuottamaan arkisto- ja promootiomateriaaliin sekä itse elokuvaan. Aikalaiskommentit ovat lähinnä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (esim. museoviraston tekemä elokuvakysely) lehtikritiikkejä ja -kirjoituksia. On kyseenalaista, päästäänkö tämänkaltaisella aineistolla todella aikalaisvastaanoton merkityksiin – onhan markkinoinnin ja kritiikin tuottama kuva elokuvista usein varsin erilainen kuin keskiverto elokuvakatsojilla. Toisaalta Laine ei harhaudu laajamittaisemmin tulkitsemaan vastaanoton aikalaismerkityksiä, vaan työn painopiste on nimenomaan siinä, minkälaista diskursiivista käsitystä lähinnä filmiyhtiöiltä peräisin oleva aineisto on pyrkinyt tuottamaan Suomen kansasta ja kansallisesta elokuvasta.

Kolmas kritiikin mahdollisuus liittyy elokuvateorian asemaan opinnäytetyössä. Monestihan opinnäytteeltä odotetaan keskustelua alan tutkimusperinteen kanssa. Vaikka Laineen työssä käydään jonkun verran myös tätä debattia, voi kirjan lähdeluetteloa tarkastelemalla huomata, että kovinkaan syvälle elokuvateorian syövereihin työssä ei ajauduta. Tämä näkyy mm. lähdekirjallisuuden varsin suuressa kotimaisuusasteessa – mikä aiheen kannalta on ymmärrettävää, mutta osoittaa työn asemoimisen suhteessa elokuvateoriaan jonkin verran puutteelliseksi. Kaiken kaikkiaan keskittyminen tiettyihin lähteisiin ja aineistoon, kuten myös näkökulman rajaaminen, ovat kuitenkin tehneet Laineen väitöskirjasta sujuvan ja ehjän

kokonaisuuden, jossa keskitytään suomalaiseen elokuvaan yhdestä näkökulmasta eikä harhailu teoriaviidakoissa. Aina-kin minussa hänen tulkintansa esimerkkielokuvista herättivät myös halun katsoa kyseisiä elokuvia – ei ehkä niinkään esteettisinä taideteoksina kuin osana sitä kansakuntaa ja historiaa, joka löytyy myös oman identiteettini kätkeistä, toisin sanoen juuristani. Mutta tämä lienee väärä motiivi innostua elokuvista?

Juha Herkman,
av-mediakulttuurin
tuntiopettaja, FL
Tampereen yliopisto